

Die Deportation von Siebenbürger Sachsen
in die Sowietunion.
1945-1949

GEORG WEBER,
RENATE WEBER-SCHLENTHER, ARMIN NASSEHI, OLIVER SILL, GEORG KNEER
BÖHLAU VERLAG, KÖLN, WEIMAR, WIEN, 1995

Nu demult a apărut la editura Böhlau o impresionantă lucrare în trei volume privitoare la deportarea sașilor transilvăneni în Uniunea Sovietică în perioada 1945-1949. Ea a fost realizată de un colectiv de cinci autori din Germania, sub coordonarea sociologului din Münster, Georg Weber. După cum arată acesta de la început, autorii și-au propus „*să prezinte în mod deslușit experiența și suferința celor deportați, fără ca prin aceasta să se piardă din vedere contextul istoric și relațiile încâlcite dintre toți participanții*”, ceea ce presupune „*atît angajarea cît și distanțarea drept instrumente de gîndire decisive*” (vol. I, p. 6). De aceea cei care s-ar fi așteptat ca lucrarea să fie, înainte de toate, scrisă sub semnul compasiunii pentru suferințele provocate de deportare vor fi dezamăgiți. Chiar dacă unele din cele opt studii reconstituie cît mai exact condițiile acesteia, totuși scopul ultim al întregii lucrări nu este consemnarea suferinței, ci punerea în evidență a schemei de gîndire pe baza căreia deportarea a fost inițiată. După cum arată coordonatorul lucrării chiar de la început: „*S-ar dovedi ca foarte profitabil să fie pusă în evidență fatala logică a etnizării și naționalizării conflictelor, pentru a putea înțelege la fel de fatala logică a catastrofei de la mijlocul secolului nostru*” (vol. I, p. 10).

După cum aflăm din introducere, este vorba de o lucrare colectivă, în sensul în care fiecare studiu a suferit modificări ulterioare datorate controlului și criticilor provenind de la ceilalți membri ai colectivului. Deși studiile nu poartă semnătura autorului lor (principal), în introducere se precizează cine a fost acesta (informație pe care o voi folosi și eu în prezentarea lucrării). Prin chiar ordonarea materialului, lucrarea pare să-și fi propus realizarea unui *zoom*, de la general la individual, asupra deportării: dacă studiile cuprinse în primul volum prezintă deportarea ca eveniment istoric, reconstituind datele suprapersonale ale acesteia, cel de-al doilea volum se concentrează asupra unor modalități de integrare a acestui eveniment istoric în biografiile unora dintre participanți; în sfîrșit, cel de-al treilea volum cuprinde surse primare care depun mărturie despre condițiile deportării, în marea lor majoritate documente personale (scrisori, jurnale, relatări etc.), lăsînd astfel și mai mult spațiu pentru prezențele individuale.

Studiile abordează din perspective diferite aspecte diferite ale deportării sașilor. Istoricii, sociologii și literații, precum și oricine este interesat de acest subiect, vor găsi în unele sau altele dintre ele un material bogat în informații. În cele ce urmează, voi încerca să prezint cît mai succint posibil studiile cuprinse în această amplă lucrare, cu precizarea că, foarte probabil, pregătirea mea de sociolog joacă un rol în conturarea centrelor de interes. Un istoric ar fi procedat altfel.

Primul volum (736 pagini), consacrat înregistrării și reconstituirii datelor suprapersonale ale deportării, debutează cu o introducere, în care Georg Weber prezintă structura întregii lucrări și metodele multidisciplinare folosite. Un studiu intitulat „*Alte deportări spre vest și spre est*” (realizat de Georg Kneer) plasează deportarea sașilor în contextul istoric al deceniilor patru și cinci, cînd au avut loc masive deplasări forțate de populații, fie prin aducerea de forță de muncă în cel de-al treilea Reich, fie, ulterior, prin deportările germanilor.

Din punct de vedere sociologic, un interes deosebit îl prezintă studiul „*Sășii din Transilvania ca grup etnic*” (Armin Nassehi), consacrat identității sociale și culturale a

sașilor. El își propune să evidențieze rolul jucat de conștiința apartenenței etnice (ca germani) a sașilor în procesul de autodefinire, apoi în construirea unei atitudini favorabile față de național-socialism și, în cele din urmă, chiar în desemnarea lor ca victime ale deportării. Pentru aceasta, înainte de a prezenta procesul de socializare etnică a sașilor, autorul se oprește asupra modificărilor structurale și funcționale ale etnicității. El pornește de la considerentul că identificarea etnică sau națională nu reprezintă cîtuși de puțin doar o relicvă a societăților premoderne (cum se consideră adesea), ci că, dimpotrivă, ea îndeplinește o funcție importantă tocmai în societățile moderne, oferind posibilitatea construirii unei identități colective, într-o societate descentrată, cum este cea modernă, alcătuită prin juxtapunerea a diferite sisteme funcționale parțiale. Nassehi subliniază faptul că „*Etnicitatea și națiunea, respectiv naționalismul nu sînt cîtuși de puțin relicve premoderne, din vremuri imemorabile, atavice, ci sînt consecințe semantice ale modernizării societății*” (vol. I, p. 102). În ceea ce privește cazul particular al sașilor, autorul consideră că în autoidentificarea etnică a acestora — raportarea la Germania — a avut o importanță crescîndă începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea. Această orientare către Germania a atins maximum de intensitate după preluarea puterii de către Hitler, eveniment care „*s-a suprapus cu interesele sașilor cel puțin prin aceea că le-a oferit un focar identitar, care a putut să stabilizeze identitatea de grup, tot mai amenințată, și chiar să o reînnoiască în sensul unei deșteptări naționale*” (vol. I, p. 115). Or, remarcă Nassehi: „*Tocmai această puternică orientare către Germania și către fascismul german le-a fost fatală sașilor (și șvabilor)*” (vol. I, p. 125). Ea a făcut ca la sfîrșitul războiului aceștia să fie percepuți mai mult ca oricînd ca minoritate germană, ceea ce a determinat deportarea (tocmai a) lor. Concluzia sociologului german este: „*Cine vrea să vorbească despre deportare, nu are voie să treacă sub tăcere fascismul (latent sau fățiș) al sașilor și șvabilor. Dar: cu aceasta nu formulăm nici o justificare pentru deportare. Dimpotrivă: încercăm doar să arătăm fără menajamente în cît de mare măsură, în perioada imediat după război, logica etnic/națională a determinat atribuirea celor întîmplute, acea logică anume care a dus la catastrofa celor două războaie mondiale, cu punctul culminant în lagărele de exterminare*” (vol. I, p. 125).

Tot în acest prim volum, trei studii urmăresc, cu metode și din perspective diferite, să reconstituie diferite aspecte ale deportărilor. Primul, consacrat nivelului politico-diplomatic, reconstruiește, pe baza unor documente din diferite arhive (unele inedite), geneza politică a deportărilor germanilor din România, mai exact locul pe care acestea (mai întîi în fază de proiect) l-au deținut în confruntarea politico-diplomatică de forțe ce a marcat perioada de sfîrșit a războiului. După ce înregistrează pozițiile oficiale românești, sovietice și ale aliaților occidentali față de aceste deportări, autorul (A. Nassehi) conchide: „*Considerați ca atare, deportații au nimerit între pietrele de moară ale celor două mari dictaturi ale secolului nostru, ceea ce anulează singularitatea crimei național-socialiste și nici nu conține vreo implicație referitoare la vina politică, istorică sau morală a celor afectați. Consecința istorică — horrible dictu — a celor întîmplute constă în aceea că germanii din România au fost deportați exclusiv pe baza originii lor etnice, adică pe baza acelei caracteristici atribuite a cărei ipostaziere în politica europeană, de la războaiele napoleoniene încoace, a devenit forța motrice decisivă și care, în acest secol, a condus Europa și lumea de două ori spre catastrofă*” (vol. I, p. 219).

Alte două studii, datorate mai ales lui Renate Weber-Schlenker reconstituie evenimentul deportării, făcînd apel la două perspective diferite: primul folosește informația cuantificabilă, cel de-al doilea valorifică amintirile participanților la acest eveniment. Primul studiu folosește metodele statisticii sociale pentru a pune în evidență diferite aspecte caracteristice populației studiate (sașii deportați), ca de exemplu: proporția pe care o reprezenta aceasta din totalul populației germane, vîrstă, sex, surse de venit (în momentul deportării); tot aici sînt reconstituite datele demografice structurale referitoare la cei internați

în diferite lagăre de muncă din URSS, datele statistice referitoare la mortalitate, precum și cele privitoare la eliberări. Oarecum complementar, studiul următor valorifică în spiritul istoriei orale surse primare — jurnale, scrisori, relatări, interviuri etc. — pentru ca, prin intermediul lor, să reconstituie diferitele etape ale deportării: recrutarea forțată, călătoria, viața cotidiană în lagăr, munca și timpul liber, hrănirea și foamea, eliberarea. Desigur recuperarea și prelucrarea minuțioasă a acestor informații sînt importante pentru toți istoricii care se ocupă de acest subiect. După cum se arată la sfîrșitul acestui studiu (I, p. 576-586), pe plan sociologic, el prezintă însă un interes mai larg prin aceea că, în continuarea unor preocupări inițiate de sociologul american Erving Goffman, permite mai buna cunoaștere a funcționării unei organizații totale (cum erau și lagărele de muncă sovietice) precum și a modalităților de adaptare a celor aflați în interiorul acesteia la reglementările impuse.

Cel din urmă studiu al acestui volum (Georg Weber) consemnează „*Inițiativele în vederea aducerii înapoi a deportaților, în context istoric*”. Este reamintit faptul că, imediat după 23 august 1944, germanii din România erau lipsiți de orice organizare și conducere politice recunoscute. Pentru sași, acest rol a fost preluat, ceva mai tîrziu, de Biserica evanghelică, dar abia după ce ea însăși a trecut printr-un proces de „purificare”, adică după ce a înlăturat vechea conducere de orientare național-socialistă. În orice caz, autorul consideră că „*recrutarea pentru muncă obligatorie a avut loc într-o perioadă în care Biserica evanghelică se afla încă într-o situație de interimat*” (vol. I, p. 627). După ce deportările fuseseră deja declanșate (în ciuda cîtorva inițiative private menite să le împiedice), Biserica evanghelică nou organizată recîștigă o poziție centrală în viața comunității săsești. Ea joacă un rol central în organizarea vieții comunitare din Transilvania, profund dezorganizată de deportări, dar și în stabilirea de contacte cu cei deportați, în ajutorarea lor, constituind totodată și un important factor în revendicarea revenirii acestora.

Cel de-al doilea volum (626 pagini) cuprinde doar două studii, abordînd amîndouă deportarea ca eveniment personal. Cel dintîi, redactat de sociologul Armin Nassehi, este intitulat „*Deportarea ca eveniment biografic. O cercetare de analiză biografică*”. Obiectul acestui amplu studiu (cca 400 pagini) este în mod explicit nu reconstituirea, pe baza mărturiilor, a evenimentului petrecut în urmă cu 50 de ani (așa cum își propune istoria orală), ci analiza modului în care acesta este integrat în prezent în reflecții biografice. Accentul este pus astfel nu pe evenimentul istoric obiectiv și extrapersonal, ci pe subiectivitatea căreia îi revine sarcina de a-l integra în biografie. În analiza sa, Nassehi pornește de la cele 20 de interviuri cu foști deportați, realizate în 1990. Dintre acestea, el alege 6 pentru o analiză intensivă, care îi permite apoi, în urma unei comparații contrastive în funcție de patru criterii, relevarea unor tipologii referitoare la integrarea biografică a deportărilor. Unul dintre scopurile urmărite de autor prin această cercetare, în afară de rezultatele empirice obținute, este și dezvoltarea și verificarea unui model metodologic de analiză biografică ce se abate de la curentul dominant în domeniu. Dacă acesta din urmă este destinat unui cerc relativ restrîns de specialiști, cercetarea concretă, cu ample referiri la cele șase interviuri, prezintă interes pentru toți cei interesați de subiectul deportărilor.

Celălalt studiu cuprins în acest volum, intitulat „*Despre victime și făptași. Scrieri autobiografice despre deportare*”, este datorat germanistului Oliver Still și cuprinde o analiză a unor texte autobiografice (literare sau nu) referitoare la acest subiect. Este vorba mai întîi de prezentarea a trei texte neliterare (un jurnal din chiar perioada deportării și două relatări mai tîrzii). Analiza acestora îl determină pe autor să observe că, în aceste cazuri, deportarea, deși a reprezentat indiscutabil o fractură în viața autorilor, nu a constituit prilejul unor semnificative modificări de concepție; dimpotrivă, ea a consolidat viziunea despre sine și lume așa cum fusese formată încă înainte de 1944. În aceste trei cazuri, observă Sill „*deportarea silită pe care au îndurat-o funcționează pe de-o parte drept confirmare a imaginii dușmanului internalizate în anii războiului, iar pe de altă parte imunizează împotriva oricărei forme de*

contestare autocritică” (vol. II, p. 499-500). Cu același spirit critic studiul analizează și câteva povestiri (aparținând sferei literare) cu caracter autobiografic, referitoare tot la perioada deportării.

În sfârșit, cel de-al treilea volum (1076 pagini) cuprinde diferite surse primare referitoare la deportarea sașilor în URSS. Este vorba, pe de-o parte, de documente oficiale, păstrate în diferite arhive (care interesează, desigur, pe istoricii acestei perioade) și, pe de altă parte, de documente personale (scrisori, jurnale, relatări etc.), redactate de cei deportați. Ele reprezintă o zguduitoare mărturie despre viața cotidiană în perioada deportării, despre foamea, frigul și umilințele îndurate, dar și despre eforturile de a construi, într-un mediu străin și nu o dată dușmănos, mici spații sau momente de „normalitate”, de exemplu prin organizarea de sărbătoriri (de Crăciun, Paște etc.) sau marcarea unor aniversări familiale.

În încheiere, trebuie încă o dată subliniat faptul că studiile cuprinse în cele trei volume contribuie nu numai la mai buna cunoaștere a unui eveniment istoric anume, respectiv a deportării sașilor (alături de ceilalți germani din România), ci și (mai ales) la punerea în evidență a „fatalei logici a etnizării”, de pe urma căreia au avut de suferit, pe rând sau deodată, atâtea etnii în secolul nostru, logică pentru care cazul sașilor reprezintă doar un exemplu.

Nadia Badrus